

JANUSZ SYMONIDES

KONSTYTUCJA MÓRZ I OCEANÓW – REFLEKSJE W DZIESIĘCIOLECIE WEJŚCIA W ŻYCIE KONWENCJI O PRAWIE MORZA

16 listopada 2004 roku społeczność międzynarodowa będzie obchodzić dziesięciolecie wejścia w życie konwencji z Montego Bay. Liczba jej stron wynosi obecnie 145, co oznacza, że konwencja zbliża się do osiągnięcia uniwersalności. Dziesięć lat po jej wejściu w życie, praktyka międzynarodowa jest zgodna z jej zasadami i normami. Konwencja ustanowiła Organizację Dna Morskiego, Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza i Komisję Granic Szelfu Kontynentalnego. Obecnie prawo morza stoi wobec wyzwań związanych z takimi zagrożeniami, jak terroryzm, piractwo, zorganizowana przestępczość, nadmierna eksploatacja i degradacja środowiska morskiego. Oznacza to potrzebę ewolucji i dostosowania prawa morza do zmieniającej się rzeczywistości i interesów. Niezależnie jednak od kwestii, jakie staną przed społecznością międzynarodową, konwencja tworzy niezbędne ramy prawne dla dalszej ewolucji prawa morza.

1. GENEZA I ZNACZENIE KONWENCJI

Truizmem jest stwierdzenie że morza i oceany posiadają ogromne znaczenie dla społeczności międzynarodowej, dla ludzkości, dla obecnych i przyszłych pokoleń. Wody Oceanu Światowego zajmują niemal trzy czwarte powierzchni globu, zawierają dziewięćdziesiąt procent zasobów wody. Oblicza się, że zyski ze wszystkich sposobów użytkowania mórz i oceanów wynoszą rocznie około 7 trylionów dolarów. Składają się nań rybołówstwo, eksploatacja zasobów mineralnych, gazu, ropy, metali (obliczana na 1 trylion dolarów), transport, komunikacja, rekreacja. Morzem przewożona jest zdecydowana większość towarów, obejmująca 90% handlu międzynarodowego. Ocean Światowy jest potencjalnym, niewyczerpalnym źródłem wody, której deficyt zaczyna odczuwać ludzkość, a nawet obszarem przyszłej lokalizacji siedlisk ludzkości. Czerpanie pożytków wymaga jednak regulacji i koordynacji, określenia granic obszarów morskich, lepszego poznania i uświadomienia zarówno możliwości,

jak i zagrożeń środowiska morskiego, uzgodnienia często sprzecznych interesów i koordynacji pokojowej współpracy na morzach i oceanach. Wymieniona problematyka jest najogólniej mówiąc przedmiotem i celem międzynarodowego prawa morza, którego fundamentem jest przyjęta w 1982 r., na III Konferencji Prawa Morza, konwencja z Montego Bay.

Normy regulujące sposoby korzystania z morza, określające zasięg jurysdykcji narodowej, tworzył przez wieki zwyczaj międzynarodowy, a więc powszechna praktyka uznawana za prawo. Kształtowała się ona pod wpływem zasady wolności mórz proklamowanej przez Hugo Grocjusza w początkach XVII wieku, a wychodzącej z założenia, że morza nie można zawłaszczać, a jego zasoby są niewyczerpalne. Pierwsza próba skodyfikowania prawa morza została podjęta przez Ligę Narodów, która na konferencji haskiej w 1930 roku usiłowała, zresztą bez powodzenia, określić szerokość morza terytorialnego. Prace kodyfikacyjne podjęte po II wojnie światowej prowadzone przez Komisję Prawa Międzynarodowego, zaowocowały przyjęciem na I Konferencji prawa morza w kwietniu 1958 r. czterech konwencji: o morzu terytorialnym i strefie przyległej, o morzu otwartym, o rybołówstwie i ochronie zasobów morza otwartego i o szelfie kontynentalnym. II Konferencja prawa morza została zwołana w kwietniu 1960 r., a jej prace były ograniczone do jednej tylko kwestii – określenia szerokości morza terytorialnego. Konferencja nie doprowadziła do przyjęcia jednej, uzgodnionej szerokości morza terytorialnego¹, co okazało się brzemienne w skutkach.

W latach sześćdziesiątych, gdy wchodziły w życie konwencje genewskie, konieczność zmian i całościowej rewizji dotychczasowego prawa morza uwidoczniła się już z całą wyrazistością. Złożyły się nań nierozwiązane problemy na I i II konferencji genewskiej, jak szerokość morza terytorialnego, koncepcja wód archipelagowych, czy nieprecyzyjne ustalenie granicy szelfu kontynentalnego. Zdecydowały o niej również względy polityczne, ekonomiczne i technologiczne. Koncepcja wolności mórz dająca możliwość użytkowania mórz i oceanów poza granicami morza terytorialnego najbardziej rozwiniętym i najbogatszym państwom, została zakwestionowana przez państwa rozwijające się, które domagały się, aby prawo morza było zgodne z lansowanym przez nie nowym łańdem ekonomicznym. Rozwój nowych technologii doprowadził do podważenia tezy o niewyczerpalności zasobów morskich; stworzył również zagrożenia dla środowiska morskiego. Rozpoczął się proces „pełzania” jurysdykcji państwowej po morzu – zgłaszanie roszczeń daleko wykraczających poza dwunastomilową granicę morza terytorialnego. W 1970 r. roszczenia takie zgłosiło już osiemnaście państw; ich liczba stale rośnie.

¹ Do uchwalenia propozycji ustalającej szerokość sześciomilowego morza terytorialnego i sześciomilowej strefy rybołówstwa zabrakło tylko jednego głosu. Za propozycją amerykańsko-kanadyjską przewidującą takie rozwiązanie oddano 54 głosy, przeciw było 28 państw, a 5 wstrzymało się od głosu.

Geneza III Konferencji prawa morza² jest zazwyczaj łączona z inicjatywą Malty, przedstawioną przez ambasadora Arvida Pardo, który w przemówieniu wygłoszonym 1 listopada 1967 r. w Zgromadzeniu Ogólnym wezwał społeczność międzynarodową do podjęcia niezwłocznych kroków, aby zapobiec załamaniu się prawa i porządku na morzach i oceanach oraz do ustanowienia skutecznego reżimu światowego w stosunku do dna mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji narodowej. Wezwanie to było wynikiem odkrycia na dnie mórz i oceanów tzw. konkrecji metalicznych, co stwarzało możliwości, jak wówczas sądzono, uzyskania ogromnych dochodów z ich eksploatacji.

17 grudnia 1970 roku Zgromadzenie Ogólne, obok deklaracji uznającej dno mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji narodowej za wspólne dziedzictwo ludzkości, przyjęło rezolucję dotyczącą zwołania w 1973 r. konferencji prawa morza w celu opracowania i przyjęcia całościowej konwencji, która regulowałaby status prawny Oceanu Światowego. Konferencja rozpoczęła się krótką sesją organizacyjną w 1973 r., a od drugiej sesji w 1974 r. w Caracas podjęto prace nad przygotowaniem nowej konwencji opracowanej na zasadach „pakietowych”, całościowych rozwiązań. Pierwszy projekt został przedstawiony delegatom już w 1975 r. Podlegał on kilku rewizjom. Ostatecznie, 30 kwietnia 1982 r., porozumienie zostało osiągnięte a końcowy tekst poddano pod głosowanie. Konwencja została przyjęta stu trzydziestoma głosami za, przy czterech przeciwnych i siedemnastu wstrzymujących się. Pod koniec tegoż roku, 10 grudnia, konwencję wyłożono do podpisu w Montego Bay na Jamajce, gdzie już pierwszego dnia została podpisana przez rekordową liczbę 119 państw.

Konwencja nie bez racji uznana została za ogromne osiągnięcie, za jedną z najważniejszych umów międzynarodowych, przyjętych w XX wieku. Na czym polega jej szczególne znaczenie? Przede wszystkim należy odnotować jej całościowy, kompleksowy charakter, zgodnie z zasadą, że wszystkie kwestie prawa morza są ze sobą ściśle powiązane. W 320 artykułach określa ona granice i status prawny obszarów morskich, prawa państw śródlądowych, określa status prawny dna mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji państwowej, przewiduje powołanie do życia Organizacji Dna Morskiego, reguluje ochronę i zachowanie środowiska morskiego, formułuje zasady prowadzenia badań

²Geneza, przebieg i rezultaty III Konferencji prawa morza omawia w literaturze polskiej: J. Gilas, *Status obszarów morskich*, [w:] *Prawo morskie*, J. Łopuski (red.), Bydgoszcz 1996, s. 15 i nast.; L. Łukaszuk, *Międzynarodowe prawo morza*, Warszawa 1997, s. 18 i nast.; J. Symonides, *Nowe prawo morza*, Warszawa 1986, s. 16 i nast. Wyniki prac poszczególnych sesji III Konferencji przedstawione są w serii artykułów zamieszczonych przez W. Góralczyka i J. Symonidesa w latach 1977–1982 w *Technice i Gospodarce Morskiej*. W ramach Sekcji Prawa Morskiego staraniem Komitetu Badań Morza PAN, w *Studiach i Materiałach Oceanologicznych* została opublikowana w 1981 r. zbiorowa monografia przedstawiająca prace III Konferencji prawa morza: *Współczesne tendencje prawa morza*, red. J. Symonides, Z. Knypl, Wrocław 1981.

naukowych, wreszcie ustanawia zasadę obowiązkowego załatwiania sporów dotyczących interpretacji i wykonywania jej postanowień³.

Analiza postanowień Konwencji z Montego Bay pozwala stwierdzić, że z jednej strony stanowi ona kodyfikację, konsolidację istniejących już norm, powtarza szereg sformułowań konwencji genewskich z 1958 r. dotyczących statusu prawnego morza terytorialnego, strefy przyległej, szelfu kontynentalnego czy morza otwartego, z drugiej zaś wprowadza szereg nowych koncepcji, takich jak wyłączna strefa ekonomiczna, wody archipelagowe, daje nową definicję prawną szelfu kontynentalnego, uznaje dno mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji państwowej za wspólne dziedzictwo ludzkości, nie podlegające monopolizacji, jednostronnemu zawłaszczaniu i eksploatacji.

Wprawdzie konwencja nie cofa jednostronnych roszczeń państw nadbrzeżnych, jednak poddaje je regulacjom prawnym i wyznacza ich granice; w wypadku wyłącznej strefy ekonomicznej – do 200 mil, w odniesieniu do szelfu kontynentalnego – do krawędzi zewnętrznej, ale nie dalej niż 350 mil. Interesy społeczności międzynarodowej do wolności żeglugi są zabezpieczone poprzez wprowadzanie takich nowych koncepcji, jak prawo przejścia tranzytowego w cieśninach używanych do żeglugi międzynarodowej, prawo przejścia archipelagowego na wodach archipelagowych czy utrzymania wolności komunikacyjnych morza otwartego w wyłącznej strefie ekonomicznej. Elementy kompromisu między interesami państw nadbrzeżnych a społecznością międzynarodową są widoczne w osiągniętych pakietowych rozwiązaniach. Państwo nadbrzeżne ma suwerenne prawa do eksploatacji zasobów naturalnych strefy, ale winno postępować zgodnie z zasadą optymalnego wykorzystania jej żywych zasobów i udostępnić istniejące nadwyżki państwom o niekorzystnym położeniu geograficznym i państwom śródlądowym⁴. Państwa szelfowe mogą posiadać szelf wychodzący poza 200 mil, ale eksploatacja tej części szelfu jest związana z wnoszeniem opłat od wartości lub ilości produkcji⁵. Zasada słuszności została przyjęta w odniesieniu do delimitacji wyłącznej strefy ekonomicznej i szelfu kontynentalnego między państwami, których wybrzeża leżą naprzeciw siebie lub sąsiadują ze sobą.

Przyjęcie konwencji na III Konferencji nie rozstrzygnęło jeszcze kwestii, czy stanie się ona obowiązującym prawem morza. Zależało to od jej wejścia w życie, od uniwersalizacji i powszechnej implementacji jej postanowień.

³ Tekst konwencji: Dz.U. z 2002 r., Nr 59, poz. 543, załącznik.

⁴ Sprawa ta była, obok utrzymania wolności żeglugi, przedmiotem szczególnego zainteresowania delegacji polskiej na III Konferencji prawa morza. Polska była aktywnym członkiem grupy państw śródlądowych i o niekorzystnym położeniu. Por. szerzej na ten temat wykład w Akademii Haskiej J. Symonidesa, *Geographically Disadvantaged States Under the 1982 Convention on the Law of the Sea*, *Recueil des Cours*, vol. 208, s. 287–406.

⁵ Jak przewiduje artykuł 82, wpłaty i świadczenia są dokonywane po upływie pierwszych pięciu lat eksploatacji. W szóstym roku eksploatacji wynoszą 1 procent i rosną do 7 procent w dwunastym roku, dalej pozostając już na tym poziomie. Wpłaty wnoszone są za pośrednictwem Organizacji Dna Morskiego.

2. WEJŚCIE W ŻYCIE I STOPNIOWA UNIWERSALIZACJA KONWENCJI O PRAWIE MORZA

Pierwszym państwem, które ratyfikowało konwencję i to już w dniu, w którym została ona wyłożona do podpisu, 10 grudnia 1982 r., było Fidżi. W 1983 r. ratyfikowało ją osiem państw, a w kolejnych latach, do 1993 roku, uczyniło to odpowiednio pięć, jedenaście, sześć, trzy, dwa, pięć, trzy, sześć, dwa i osiem państw. Sześćdziesiątym państwem, które złożyło dokument ratyfikacyjny 16 listopada 1993 r. była Gujana. Zgodnie z artykułem 308, konwencja weszła w życie po upływie 12 miesięcy od daty złożenia sześćdziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego lub dokumentu przystąpienia⁶.

Analiza listy sześćdziesięciu państw, które ratyfikowały konwencję umożliwiając jej wejście w życie, pozwala stwierdzić, że z jednym wyjątkiem były to kraje rozwijające się. Jedynym państwem rozwiniętym, które przystąpiło do konwencji przed jej wejściem w życie była Malta, która ratyfikowała ją 20 maja 1993 r.⁷ W jej wypadku związanie się konwencją było uzasadnione rolą, jaką kraj ten odegrał w zwołaniu III Konferencji prawa morza i uznaniu dna mórz i oceanów poza granicami szelfu za wspólne dziedzictwo ludzkości.

Sytuacja, w której kraje rozwinięte nie przystąpiły do konwencji stawiała pod znakiem zapytania jej skuteczność. Opory krajów rozwiniętych wynikały z XI części konwencji regulującej zasady eksploatacji zasobów mineralnych dna mórz i oceanów oraz określającej zasady funkcjonowania Organizacji Dna Morskiego i jej Przedsiębiorstwa. Już w pracach III Konferencji ujawniły się dwie zasadnicze tendencje w podejściu do przyszłej Organizacji. Jedna, reprezentowana przez państwa rozwinięte, postulowała utworzenie organizacji, która regulowałaby działalność państw w obszarze międzynarodowym, głównie przez rejestrację i wydawanie licencji oraz rozdzielającej uzyskane zyski oraz druga – lansowana przez państwa rozwijające się (grupa 77), zmierzająca do powołania organizacji o charakterze ponadpaństwowym, wyposażonej w daleko idące kompetencje, zarządzającej obszarem i prowadzącej bezpośrednią działalność wydobywczą oraz nakładającej szereg obowiązków na kraje rozwinięte. Ostatecznie rozwiązania przyjęte w konwencji były zgodne ze stanowiskiem krajów rozwiniętych, co doprowadziło do jej odrzucenia przez USA, które jej nie podpisały. Nie uczyniły tego również Belgia, Luksemburg, Niemcy i Wielka

⁶ Dla każdego państwa ratyfikującego konwencję po jej wejściu w życie po złożeniu sześćdziesiątego dokumentu ratyfikacyjnego, wchodzi ona w życie w trzydziestym dniu po złożeniu jego dokumentu ratyfikacyjnego lub przystąpienia. Polska ratyfikowała konwencję 6 listopada 1998 r. Dokument ratyfikacyjny został złożony Sekretarzowi Generalnemu ONZ 13 listopada 1998 r. A więc w stosunku do Polski konwencja weszła w życie 13 grudnia 1998 r.

⁷ Chronological lists of ratification of accessions and successions to the Convention and related Agreements as at 16 July 2004.

http://www.un.org/Depts/los/reference_files/chronological_lists_of_ratifications.htm.

Brytania. Do stanowiska amerykańskiego przyłączyły się także inne państwa, które choć podpisały konwencję, jednak wstrzymały się z jej ratyfikacją do czasu rozwiązania sporu i różnic dotyczących części XI.

Już w czasie III Konferencji w 1980 r. Kongres Stanów Zjednoczonych przyjął Akt o zasobach mineralnych głębokiego dna⁸, który przewidywał ustanowienie tymczasowego reżimu dna morskiego, do czasu wejścia w życie konwencji. Kwestionował on zasadnicze elementy stanowiska krajów należących do grupy 77. Akt Kongresu, choć krytykowany przez tę grupę, został poparty przez Wielką Brytanię, Niemcy, Japonię, które przyjęły podobne ustawy. W 1982 r. kraje te wraz z Francją podpisały porozumienie tymczasowe w sprawie konkrekcji metalicznych, a w roku 1984 zawarły tymczasowe porozumienie dotyczące górnictwa na dnie mórz i oceanów⁹. W ten sposób możliwość powstania równoległego reżimu prawnego odnoszącego się do obszaru międzynarodowego stawała się rzeczywistością.

Zmiany polityczne i ekonomiczne, jakie nastąpiły w stosunkach międzynarodowych po zakończeniu zimnej wojny, triumf wolnego rynku, doprowadziły do powszechnego uznania tezy o konieczności wprowadzenia istotnych zmian do części XI Konwencji. W rezultacie pod auspicjami Sekretarza Generalnego ONZ rozpoczęły się nieformalne negocjacje, które doprowadziły do przyjęcia 28 lipca 1994 r. porozumienia w sprawie implementacji części XI Konwencji o prawie morza¹⁰. Było ono tymczasowo stosowane od 16 listopada 1994 r., a weszło w życie 28 lipca 1996 r.

Porozumienie z 1994 roku uwzględniło stanowisko państw uprzemysłowionych. Usprawniło ono proces podejmowania decyzji, zwiększyło ich rolę w Organizacji Dna Morskiego, usunęło obowiązek przekazywania technologii i ograniczenia produkcji, słowem oparło przyszłą działalność Organizacji i jej Przedsiębiorstwa na zasadach wolnorynkowych. Zobowiązania finansowe państw i prywatnych korporacji zostały istotnie zmniejszone¹¹. W 2004 r. Porozumienie zostało ratyfikowane przez 117 państw.

Inną umową, która także usunęła pewną przeszkodę w przystąpieniu do konwencji jest porozumienie z 4 sierpnia 1995 r. w sprawie implementacji postanowień konwencji dotyczących zachowania i gospodarowania gatunkami ryb okołogranicznych i wysoce migrujących, które weszło w życie 11 grudnia 2001 r.; w 2004 r. wiąże ono 51 państw. Porozumienie przyznaje państwom nadbrzeżnym uprawnienia do regulowania połowów na morzu otwartym

⁸ B.E. Carter, Ph.R. Trimble, *International Law*, Nowy Jork 1999, s. 1002.

⁹ Tekst zamieszczony w *International Legal Materials* N° 23, 1984, s. 1354 i nast.

¹⁰ Dz.U. z 2002 r., Nr 59, poz. 543, załącznik. Polska jest stroną porozumienia.

¹¹ L. Kimball, *Turning Points in the Future of Deep Seabed Mining*, *Ocean Development and International Law* 1986, nr 17, s. 367 i nast.; B. Oxman, *The High Seas and the International Seabed Area*, *Michigan Journal of International Law* 1989, nr 10, s. 526 i nast.; B. Oxman, *The 1994 Agreement and Convention*, *American Journal of International Law* 1994, nr 88, s. 687 i nast.; W.R. Slomansom, *Fundamental Perspectives on International Law*, Belmont 2003, s. 278 i nast.

w stosunku do gatunków ryb występujących w wyłącznej strefie ekonomicznej i przylegającej części morza otwartego. Uwzględniło ono postulat Kanady, którego spełnienie umożliwiło przystąpienie jej w 2003 r. do konwencji.

Porozumienie w sprawie implementacji części XI konwencji otworzyło drogę do jej szybkiej ratyfikacji przez państwa rozwinięte. Liczba stron konwencji szybko wzrosła. W 1994 r. przystąpiło do niej trzynastcie, a w 1996 aż dwadzieścia siedem państw. W 1998 r. do konwencji przystąpiła także Wspólnota Europejska. Pod koniec 2003 r. związanych nią było już 145 państw stron. Do lipca 2004 r. liczba państw stron nie uległa powiększeniu.

Biorąc pod uwagę, że wśród 145 państw stron konwencji reprezentowane są wszystkie regiony i grupy interesu, można uznać, że konwencja stała się powszechnym, niemal uniwersalnym instrumentem. Na marginesie należy zauważyć, że prawdziwie uniwersalnych umów, obejmujących wszystkich członków społeczności międzynarodowej, jest tylko kilka. Poza Kartą Narodów Zjednoczonych można tu wymienić cztery konwencje genewskie o ochronie ofiar wojny z 1949 r., czy konwencję o prawach dziecka. Zdecydowana większość konwencji to poniżej 191 – 192 ratyfikacji.

Na 152 państwa posiadające wybrzeże morskie przystąpiło doń 127. Z punktu widzenia skuteczności konwencji można tylko odnotować brak wśród jej stron jednego bardzo ważnego państwa morskiego, jakim są Stany Zjednoczone. Choć wielokrotnie, po przyjęciu porozumienia z 1994 roku, deklarowały one swe poparcie dla konwencji i mają zarezerwowane, czekające na nie, miejsce w Radzie Organizacji Dna Morskiego, jednak procedura ratyfikacyjna nie została zakończona¹². Liczba stron konwencji ulegnie zapewne powiększeniu, gdyż w dziesięciu państwach procedura ratyfikacyjna została już zapoczątkowana. Na uwagę zasługuje jednak dość zaskakujący fakt, że jak dotąd do konwencji nie przystąpiła większość państw śródlądowych, bo aż 25 na 42, dla których postanowienia konwencji stanowią przecież podstawę zawieranych umów z państwami tranzytowymi. Można także odnotować brak wśród stron konwencji 29 państw, które są jej pierwotnymi sygnatariuszami. Biorąc pod uwagę obecny stan ratyfikacji i prawdopodobieństwo dalszego powiększenia się liczby stron, sytuację należy ocenić pozytywnie, choć ponawiane przez Zgromadzenie Ogólne apele wzywające państwa do przystąpienia do konwencji i nadania jej pełnej uniwersalności, są zasadne i powinny się spotkać z większym odzewem.

¹²Jak się odnotowuje, przez dłuższy czas ratyfikacja była blokowana przez konserwatywnego senatora J. Helmsa, przewodniczącego komisji spraw zagranicznych.

3. PRAKTYKA MIĘDZYNARODOWA W KWESTIACH PRAWA MORZA W DZIESIĄTĄ ROCZNICĘ WEJŚCIA W ŻYCIE KONWENCJI Z MONTEGO BAY

Czy w ciągu dziesięciu lat od jej wejścia w życie postanowienia konwencji są respektowane, a w szczególności czy roszczenia do obszarów zgłaszane przez państwa są z nią zgodne? Na pytanie to należy odpowiedzieć twierdząco¹³. Zdecydowana większość państw posiadających wybrzeże morskie, nie będąca stronami konwencji, również uznaje jej postanowienia za obowiązujące prawo zwyczajowe.

Jeśli chodzi o granice morza terytorialnego, to wśród państw stron konwencji tylko dwa z nich – Benin i Somalia zgłaszają roszczenia do 200-milowego morza terytorialnego, a Togo do 30-milowego. Pozostałe państwa wysuwające roszczenia do 200-milowego morza terytorialnego nie są stronami konwencji. Są to: Ekwador, Kongo, Liberia, Peru¹⁴. Należy podkreślić, że po przyjęciu i wejściu w życie konwencji, żadne państwo nie zgłosiło roszczeń do szerszego morza terytorialnego, a dwa z nich, to jest Brazylia w 1993 roku i Nigeria w 1998 roku zrezygnowały z wysuwanych roszczeń wychodzących poza 12-milową granicę¹⁵. Tak więc liczbę siedmiu państw zgłaszających roszczenia do szerszego morza terytorialnego można uznać za niewielką w porównaniu do 145 państw posiadającymi granice morza terytorialnego, tak jak to przewiduje konwencja.

Całkowicie zgodne z konwencją są powszechnie przyjęte przez państwa strony 24-milowe granice stref przyległych. W sześciu wypadkach granica jest węższa niż 24 mile i wynosi 14, 15 lub 18 mil¹⁶, co oczywiście nie narusza artykułu 33 konwencji. Stwierdza on bowiem, że strefa przyległa nie może sięgać dalej niż 24 mile morskie od linii podstawowej. Oznacza to, że państwo ma całkowitą swobodę przyjęcia mniejszego zasięgu. Jedynym wyjątkiem w jednolitej praktyce międzynarodowej jest Korea Północna nie będąca stroną konwencji, która proklamowała 50-milową strefę militarną. W 2004 r. 79 państw utworzyło strefę przyległą.

Żadne państwo posiadające wybrzeże nie zgłasza roszczeń do wyłącznej strefy ekonomicznej, wychodzącej poza 200-milową granicę. Ponad 110 państw

¹³ W momencie wejścia w życie konwencji, Departament Spraw Oceanicznych i Prawa Morza opublikował studium, *The Law of the Sea: Practice of States at the time of entry into force of the United Nations Convention on the Law of the Sea*, United Nations publications, sales nr E.94.V.13, które wskazywało, że nawet przed wejściem w życie Konwencji, jej normy i zasady wywarły istotny wpływ na praktykę państw i to niezależnie czy ją podpisały, ratyfikowały czy doń przystąpiły.

¹⁴ Peru uznaje swoją dwustumilową strefę za „dominium morskie” a nie za morze terytorialne.

¹⁵ Por. <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/latinamerica.htm>, [africa.htm](http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/africa.htm).

¹⁶ Strefy o tej szerokości ma Arabia Saudyjska, Bangladesz, Finlandia, Gambia, Sudan i Wenezuela.

proklamowało ustanowienie wyłącznej strefy ekonomicznej. Pewnym problemem jest istnienie nie przewidzianych w konwencji stref rybołówstwa, ochrony rybołówstwa, czy też wyłącznej strefy rybołówstwa. Posiada je trzynaście państw, z których pięć: Belgia, Dania, Norwegia, Hiszpania i Wielka Brytania, posiada zarówno wyłączną strefę ekonomiczną, jak i strefę rybołowczą. Wprawdzie z punktu widzenia statusu prawnego strefa rybołówstwa nie jest sprzeczna ze statusem wyłącznej strefy ekonomicznej (która obejmuje także dno morskie i daje prawo do zasobów mineralnych), jednak jej istnienie nie jest przewidziane w konwencji. Należy dodać, że w latach siedemdziesiątych, przed przyjęciem konwencji z Montego Bay, wiele państw ustanowiło strefę rybołówstwa. Do grona tych państw należała także Polska, która w 1970 r. utworzyła 12-milową strefę rybołówstwa, a kilka lat później, w ustawie z 1977 r., granice polskiej strefy rybołówstwa zostały poszerzone. Większość krajów, łącznie z Polską, przekształciła następnie strefę rybołówstwa w wyłączną strefę ekonomiczną.

Zgodnie z ustawą o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej z 1991 r.¹⁷, polskie obszary morskie obejmują morskie wody wewnętrzne, morze terytorialne i wyłączną strefę ekonomiczną. Ponieważ, jak wcześniej odnotowano, znaczna część państw, po wejściu w życie konwencji z Montego Bay¹⁸, ustanowiła 24-milową strefę przyległą, powstaje pytanie, czy Polska nie powinna również jej ustanowić. Strefa przyległa daje państwu nadbrzeżnemu dodatkowe, w stosunku do strefy ekonomicznej, możliwości kontroli i ochrony jego terytorium i morza terytorialnego. Może ono wykonywać kontrolę, jak stwierdza artykuł 33 konwencji, konieczną dla zapobiegania naruszaniu jego ustaw i innych przepisów celnych, skarbowych, imigracyjnych lub sanitarnych. Pozwala ona także na wszczęcie pościgu za statkiem, który naruszył ustawy i inne przepisy prawne dotyczące strefy przyległej. Wydaje się, że wobec nowych zagrożeń związanych z międzynarodowym terroryzmem, rozprzestrzenianiem się broni masowego rażenia czy przestępczością na morzu, tworzenie strefy przyległej, o czym świadczy praktyka niemal 80 państw, wydaje się właściwe¹⁹.

Przyjmując, że granice obszarów morskich, poza sześcioma wyjątkami dotyczącymi morza terytorialnego, są zgodne z konwencją, należy odpowiedzieć na kolejne pytanie, czy również status prawny tych obszarów określony w ustawodawstwie wewnętrznym uwzględnia w pełni jej postanowienia. Proces

¹⁷ Dz.U. z 1994 r., Nr 32, poz. 131 z późniejszymi zmianami.

¹⁸ Uczyniły to m.in. Australia (1994), RPA (1994), Kanada (1996), Stany Zjednoczone (1999) i Norwegia (2003).

¹⁹ Za nowelizacją ustawy z 1991 r. oraz utworzeniem strefy przyległej wypowiedział się w 2004 r. Doradczy Komitet Prawny przy Ministrze Spraw Zagranicznych. Stanowisko takie reprezentuje także przewodniczący Komisji Prawa Morskiego PAN M.H. Koziński. Podobny pogląd formułuje także J. Symonides w podręczniku: R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004, s. 226.

harmonizacji ustawodawstwa wewnętrznego z konwencją trwa już od momentu jej przyjęcia w 1982 r. Ten pozytywny trend uległ pewnej intensyfikacji w ciągu ostatnich dziesięciu lat. W tym okresie ponad 45 państw nadbrzeżnych znowelizowało swoje ustawodawstwo, w wielu wypadkach przyjmując całościowe uregulowania w formie kodeksów morskich. Generalnie są one zgodne z konwencją, zwłaszcza w odniesieniu do ochrony rybołówstwa, środowiska morskiego, zasobów morskich czy badań naukowych²⁰. Pewne odejście od konwencji dotyczy swobody żeglugi i jest związane z formułowanym czasem wymogiem notyfikacji lub uzyskania pozwolenia na przejście przez morze terytorialne okrętów wojennych i/lub statków o napędzie nuklearnym, czy przewożących materiały radioaktywne i niebezpieczne substancje²¹.

Zgodnie z artykułem 310 konwencji, przy podpisywaniu, ratyfikowaniu lub przystąpieniu do niej, państwa mogą składać deklaracje lub oświadczenia w celu dostosowania swoich ustaw i przepisów prawnych do jej postanowień pod warunkiem, że takie deklaracje lub oświadczenia **nie mogą powodować wyłączenia lub zmiany skutków prawnych konwencji**. Otóż przy podpisywaniu 33 państwa, a przy ratyfikacji 54 złożyły deklaracje. Odnoszą się one do: linii podstawowych przeprowadzanych niezgodnie z konwencją; wymogu ratyfikacji czy pozwolenia na przepływ okrętów wojennych lub innych statków przez morze terytorialne.

Niektóre państwa formułowały niezgodnie z konwencją ograniczenia prawa do przejścia tranzytowego i prawa do przejścia archipelagowego szlakiem morskim, wyłączały prawo do manewrów wojskowych w wyłącznej strefie ekonomicznej i podporządkowywały interpretację i stosowanie konwencji ustawodawstwu wewnętrznemu²². Należy zauważyć, że na 54 deklaracje złożone przy ratyfikacji konwencji, znaczna część jest jednak zgodna z konwencją i dotyczy wyboru środków pokojowego załatwiania sporów. Część z nich to deklaracje wskazujące, że status cieśnin terytorialnych regulowany jest przez wcześniej zawarte konwencje (deklaracje złożone przez Chile, Finlandię i Szwecję). Pewna część powtarza sformułowane w konwencji prawa państw o niekorzystnym położeniu geograficznym, czy stwierdza, że prawo tranzytu winno być regulowane przez porozumienie dwustronne (Pakistan, Niemcy). Deklaracje i oświadczenia podejmują różne kwestie a liczba państw

²⁰ *General Assembly, Oceans and the Law of the Sea*, Report of the Secretary-General, Dok. A/59/62, s. 9.

²¹ Należy odnotować, że wbrew postanowieniom konwencji również polska ustawa z 1991 r. zawiera przepis upoważniający Ministra Obrony Narodowej, by w formie rozporządzenia określił zasady przepływu przez polskie morze terytorialne obcych okrętów wojennych. W rozporządzeniu z 24 czerwca 1992 r. w sprawie przepływu okrętów wojennych państw obcych przez polskie morze terytorialne oraz wejście okrętów wojennych na polskie wody wewnętrzne, Minister Obrony Narodowej uzależnił wejście obcych okrętów wojennych na polskie morze terytorialne od swojego zezwolenia. M.H. Koziński, *Morskie prawo publiczne*, Gdynia 2003, s. 47–48.

²² *General Assembly, Oceans and the Law of the Sea*, Report of the Secretary-General, Dok. A/57/57, s. 11.

kwestionujących te same postanowienia konwencji jest stosunkowo ograniczona i wynosi z reguły poniżej dziesięciu²³. Na przykład sprzeczny z konwencją wymóg notyfikacji i uzyskiwania zgody na przepływ okrętów wojennych przez morze terytorialne formułują deklaracje Bangladeszu, Chorwacji, Egiptu, Malezji, Rumunii, Sudanu, Omanu, Wysp Św. Tomasza i Książęcej oraz Wysp Zielonego Przylądka.

Deklaracje kwestionujące postanowienia konwencji, co należy podkreślić, są niezgodne z jej artykułem 309, który wyraźnie stwierdza, że nie można składać żadnych zastrzeżeń do konwencji ani dokonywać wyłączeń. Co więcej, część państw złożyła oświadczenia stwierdzające wyraźnie, że nie przyjmują one i nie będą uważać się za związane deklaracjami, które są niezgodne, wyłączają lub zmieniają skutki prawne konwencji. Uczyniły to m.in. Francja, Holandia, Kanada, Niemcy, Norwegia, Portugalia, Rosja, Ukraina i Wielka Brytania. Zgromadzenie Ogólne ONZ na 58 sesji ponownie wezwało państwa, by potraktowały jako kwestię priorytetową scharmonizowanie ich ustawodawstwa wewnętrznego z postanowieniami konwencji oraz by wycofały deklaracje i oświadczenia, które są niezgodne z konwencją²⁴.

4. INSTYTUCJE UTWORZONE ZGODNIE Z POSTANOWIENIAMI KONWENCJI

4.1. ORGANIZACJA DNA MORSKIEGO

Idea utworzenia specjalnej organizacji, która koordynowałaby i nadzorowała działalność poszukiwawczą i eksploatacyjną na dnie mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji narodowej, pojawiła się jeszcze przed III Konferencją²⁵. Deklaracja Narodów Zjednoczonych z 1970 r. przewidywała utworzenie mechanizmu międzynarodowego, który stanowiłby istotny element uznania dna mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji narodowej za wspólne dziedzictwo ludzkości²⁶.

W artykule 156 konwencja przewiduje, że zostanie utworzona Międzynarodowa Organizacja Dna Morskiego, której członkami, *ipso facto*, są wszystkie

²³ Divisions for Oceans Affairs and the Law of the Sea, Declarations and Statements.
http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/convention_declarations.htm.

²⁴ General Assembly, *Oceans and the Law of the Sea*, Dok. A/RES/58/240.

²⁵ J. Symonides, *Nowe prawo morza...*, s. 383 i nast.

²⁶ Warto odnotować, że oryginalną sugestią dotyczącą przyszłej organizacji przedstawiła Polska jeszcze przed rozpoczęciem III Konferencji. Por. J. Symonides, *Projekty utworzenia organizacji dla eksploatacji i badania zasobów dna morskiego*, Technika i Gospodarka Morska 1972, nr 2, s. 197 i nast.

państwa będące jej stronami. Zasady funkcjonowania i uprawnienia Organizacji są określone przez postanowienia konwencji, zmodyfikowane poprzez porozumienie z 1994 r. Organizacja jest instytucją, za pośrednictwem której państwa organizują i koordynują działalność w Obszarze, w szczególności zarządzają zasobami. Struktura Organizacji jest podobna do większości organizacji międzynarodowych, z jednym wyjątkiem, jakim jest Przedsiębiorstwo – organ mający prowadzić bezpośrednią działalność rozpoznawczą i wydobywczą w Obszarze. Choć istnieją już wszystkie elementy prawne niezbędne do jego utworzenia i działalności, nie zostały podjęte żadne kroki w tym kierunku, co w znacznej mierze tłumaczy się przesłankami ekonomicznymi i wątpliwościami co do ewentualnych zysków.

Organami Organizacji są: Zgromadzenie mające charakter przedstawicielski (w jego skład wchodzi wszystkie państwa strony konwencji), Rada złożona z 36 członków oraz Sekretariat. Zgromadzenie jest najwyższym organem, określającym generalną politykę, wybiera członków Rady i innych organów, jak również Sekretarza Generalnego. Decyduje ono o dwuletnim budżecie Organizacji i wkładach członkowskich. Przyjmuje i analizuje przedkładane przez inne organy sprawozdania. Istotną jego kompetencją jest akceptacja zasad, regulaminów i procedur odnoszących się do badania i eksploatacji zasobów Obszaru.

Rada jest organem wykonawczym Organizacji, określającym szczegółowe polityki. Nadzoruje ona i koordynuje realizację zasad przyjętych w konwencji w odniesieniu do Obszaru, a także zatwierdza plany pracy. Rada może tworzyć organy pomocnicze. Organami pomocniczymi Rady i Zgromadzenia są: złożona z 24 członków Komisja Prawna i Techniczna oraz 15-osobowy Komitet Finansowy. Przewidziana przez konwencję Komisja Planowania Ekonomicznego nie została jeszcze powołana do życia, a jej funkcje wykonuje Komisja Prawna i Techniczna.

Członkowie Rady są wybierani przez Zgromadzenie w pięciu grupach:

- 1) 4 z nich to najwięksi konsumenci metali występujących w koncentracjach metalicznych;
- 2) 4 to najwięksi inwestorzy w działalności na dnie mórz i oceanów;
- 3) 4 to główni producenci lądowych metali;
- 4) 6 to państwa rozwijające się o specjalnych interesach;
- 5) 18 wybranych jest dla zapewnienia ogólnej równowagi między poszczególnymi grupami regionalnymi²⁷.

²⁷ Zgodnie z uzgodnionym podziałem miejsc między grupy regionalne: 10 miejsc mają państwa afrykańskie, 9 – państwa azjatyckie, 8 – Europa Zachodnia i inne, 7 – państwa Ameryki Łacińskiej i Karaibów oraz 3 miejsca posiada Europa Wschodnia. Z uwagi na to, że formuła ta obejmuje 37 miejsc, każda z grup regionalnych (poza Europą Wschodnią) zwalnia w rotacji jedno miejsce. Zgodzono się także w wypadku przystąpienia do Konwencji Stanów Zjednoczonych, że uzyskają one miejsce Włoch w pierwszej grupie członków Rady. <http://www.isa.org.jm/en/members/composition.council.htm>.

Polska jest członkiem Rady w bieżącej kadencji: 2002 – 2004. W roku 2001 przewodniczącym Rady był Tadeusz Bachleđa–Curuś.

Organizacja Dna Morskiego powstała z chwilą wejścia w życie Konwencji o prawie morza 16 listopada 1994 roku. Pierwsza sesja Organizacji odbyła się w 1995 roku (w trzech częściach) i była głównie poświęcona przyjęciu zasad proceduralnych Zgromadzenia i utworzenia Rady. Sekretarz Generalny został wybrany w marcu 1996 roku. Został nim Satya Nandan (Fidzi), którego kadencja upływa z końcem 2004 roku. Organizacja stała się w pełni operacyjną w czerwcu 1996 roku wraz z rozpoczęciem działalności w siedzibie w Kongston na Jamajce²⁸. W październiku 1996 r. Organizacja uzyskała status obserwatora w Zgromadzeniu Ogólnym ONZ²⁹.

Jednym z głównych zadań stojących przed Organizacją było uregulowanie statusu prawnego tzw. pionierskich inwestorów poprzez zatwierdzenie planów pracy i zawarcie z nimi kontraktów na badanie. W tym celu niezbędne było przygotowanie i zaakceptowanie zasad eksploatacji konkrecji metalicznych w Obszarze. Odpowiedni projekt został przyjęty przez Radę w 1998 roku i zatwierdzony przez Zgromadzenie 13 lipca 2000 r. Przyjęcie zasad umożliwiło zawarcie w latach 2001–2002 piętnastoletnich kontraktów ze wszystkimi siedmioma pionierskimi inwestorami³⁰. Są oni zobowiązani do podjęcia niezbędnych kroków dla zapobieżenia, redukcji i kontroli zanieczyszczeń oraz innych zagrożeń, jakie mogą powstać w związku z ich działaniami w Obszarze.

Prowadzone badania na dnie mórz i oceanów poza granicami jurysdykcji narodowej, doprowadziły do zaskakujących rezultatów. Okazało się, że poza konkrecjami metalicznymi, zasoby mineralne, potencjalnie nadające się do eksploatacji, obejmują także złoża żelazomanganowe, bogate w kobalt, które zawierają w większości ponad 50% manganu oraz polimetaliczne sulfidy. Co więcej, okazało się, że na dnie mórz i oceanów występują niespotykane dotąd formy życia, niezależne od tlenu i światła, funkcjonujące na bazie sulfidów wodorowych i energii wulkanicznej³¹. Stwarza to nowe problemy, związane z określeniem zasad eksploatacji i wydobywania tych nowo odkrytych zasobów metalicznych. Występują one na znacznych głębokościach pod dnem, co wymaga innych technik wydobywczych i w nowym świetle stawia problemy związane z ochroną środowiska morskiego oraz ochroną unikalnych, nowych form życia odkrytych na dnie mórz i oceanów. W sierpniu 1998 r.

²⁸ <http://www.isa.org.jm/en/introduction.aspm>.

²⁹ Organizacja zawarła również porozumienie o stosunkach z Narodami Zjednoczonymi w 1997 roku.

³⁰ Siedmioma pionierskimi inwestorami są cztery wielonarodowe, prywatne konsorcja złożone z korporacji Stanów Zjednoczonych, Kanady, Niemiec, Belgii, Holandii, Włoch i Japonii oraz trzy publiczne utworzone przez były Związek Radziecki i państwa Europy Wschodniej (łącznie z Polską), Indie i Chiny.

³¹ Szerzej na ten temat: *Seabed Authority ends tenth anniversary special session with expert panel on future direction*, Press Release SEA/1799.

przedstawiciel Rosji zwrócił uwagę Organizacji na konieczność przyjęcia zasad, regulacji i procedur dotyczących eksploatacji polimetalicznych sulfidów i złóż żelazomanganowych. Zawierają one miedź, kobalt, nikiel, cynk, a także metale szlachetne, łącznie ze srebrem i złotem. W 2003 roku Rada Organizacji zdecydowała o umieszczeniu tych kwestii na porządku dziennym Organizacji Dna Morskiego.

4.2. MIĘDZYNARODOWY TRYBUNAŁ PRAWA MORZA

W części XV konwencji artykuł 279 formułuje obowiązek załatwiania wszelkich sporów dotyczących jej interpretacji lub stosowania środkami pokojowymi, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych. Jeśli się nie uda jednak załatwić sporu środkami pokojowymi przewidzianymi w Karcie, wówczas na wniosek którejkolwiek ze stron, spór taki zostaje przekazany sądowi lub trybunałowi arbitrażowemu, zgodnie z artykułem 287. Przewiduje on, że państwo może wybrać jeden lub więcej spośród następujących sposobów załatwiania sporów:

- Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza;
- Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości;
- trybunał arbitrażowy (utworzony zgodnie z aneksem VII);
- specjalny trybunał arbitrażowy (utworzony zgodnie z aneksem VIII).

Tak więc utworzenie Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza stało się warunkiem *sine qua non* wprowadzenia w życie postanowień konwencji dotyczących pokojowego załatwiania sporów³². Organizacja, kompetencja i procedura określone są w konwencji, Statusie (aneks VI) i Regulaminie Trybunału³³. Trybunał ma jurysdykcję w każdym przedłożonym mu sporze, dotyczącym interpretacji lub stosowania konwencji i porozumienia z 1994 roku, a także w stosunku do innych umów międzynarodowych przyznających mu jurysdykcję.

Jest on otwarty dla stron konwencji, państw i organizacji międzynarodowych, a w kwestiach dotyczących dna morskiego także dla osób prawnych i fizycznych oraz Organizacji Dna Morskiego i jej Przedsiębiorstwa. O ile strony nie postanowią inaczej, ma on też jurysdykcję w sporach dotyczących niezwłocznego zwolnienia statku i załogi, przy czym wniosek taki może być złożony jedynie przez państwo bandery statku lub w jego imieniu. Trybunał

³² Por. J. Symonides, *Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza*, Prawo Morskie 2002, tom XVII, s. 151 i nast.

³³ Działania mające na celu utworzenie Trybunału rozpoczęły się już w momencie przyjęcia konwencji. Kwestie związane z rozpoczęciem działalności Trybunału były rozpatrywane przez ustanowioną w 1982 r. Komisję przygotowawczą. Również spotkania państw stron konwencji w 1994 i 1995 r. rozpatrywały sprawę języków i wyboru sędziów, przesuując je na sierpień 1996 r.

może, do czasu ustanowienia trybunału arbitrażowego, o ile strony nie postanowiły inaczej lub nie dokonały wyboru innego sądu czy trybunału, zarządzić, zmienić lub uchylić środki tymczasowe w celu zabezpieczenia praw stron sporu lub dla zapobieżenia poważnej szkody środowisku naturalnemu³⁴.

Trybunał składa się z 21 niezawisłych sędziów, wybranych spośród osób cieszących się najwyższą opinią, za względu na swój nieposzlakowany charakter i prawość oraz znaczny autorytet w dziedzinie prawa morza³⁵. Sędziowie są wybierani na 9 lat i mają prawo reelekcji. Wybory przeprowadzane są na spotkaniach państw stron konwencji. Do Trybunału wybierani są kandydaci, którzy otrzymali największą liczbę głosów oraz 2/3 głosów państw obecnych i głosujących. Zgodnie z zasadą rotacji, co trzy lata wybiera się siedmiu sędziów. Pierwsze wybory odbyły się 1 sierpnia 1996 roku.

Obecnie w skład Trybunału wchodzi: prezes – L. Dolliver M. Nelson (Grenada – z kadencją do 2005), wiceprezes – Budislav Vukas (Chorwacja – do 2005), Hugo Caminos (Argentyna – do 2011); Vicente Marotta Rangel (Brazylia – do 2008), Alexander Yankov (Bułgaria – do 2011), Soji Yamamoto (Japonia – do 2005), Anatoly Lazarevich Kolodkin (Rosja – do 2008), Choon-Ho-Park (Korea – do 2005), Paul Bamela Engo (Kamerun – do 2008), Thomas A. Mensah (Ghana – do 2005), P. Chandrasekhara Rao (Indie – do 2008), Joseph Akl (Liban – do 2008), David Anderson (Wielka Brytania – do 2005), Rüdiger Wolfrum (Niemcy – do 2008), Tullio Treves (Włochy – do 2011), Mohamed Mouldi Marsit (Tunezja – do 2005), Tafsir Malick Ndiaye (Senegal – do 2011), José Luis Jesus (Wyspy Zielonego Przylądka – do 2008), Guangjian Xu (Chiny – do 2011), Jean-Pierre Cot (Francja – do 2011) i Anthony Amos Lucky (Trynidad i Tobago – do 2011). Od 21 września 2001 roku Sekretarzem Trybunału jest Philippe Gautier (Belgia), który odpowiada za kwestie administracyjne i budżet oraz zapewnia jego sprawne działanie³⁶.

Sędziowie i Sekretarz Trybunału korzystają z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych. Jednak tylko 13 państw ratyfikowało porozumienie o przywilejach i immunitetach dyplomatycznych³⁷. Oficjalna inauguracja działalności Trybunału miała miejsce w Hamburgu 18 października 1996 roku. Do czasu zakończenia budowy stałej siedziby, Niemcy udostępniły tymczasowe pomieszczenia. Otwarcie nowej siedziby odbyło się 3 lipca 2000 roku w czasie specjalnej ceremonii z udziałem Sekretarza Generalnego ONZ. Na marginesie

³⁴ Artykuł 290, paragraf 1 i 6 konwencji.

³⁵ Stanowiska sędziowskie są podzielone między regiony, na które przypada odpowiednio: Afryka i Azja – po 5 sędziów; Ameryka Łacińska i Karaiby oraz Europa Zachodnia i inni – po 4 sędziów oraz Europa Wschodnia – 3 sędziów. W Trybunale nie mogą zasiadać dwie osoby posiadające to samo obywatelstwo.

³⁶ Budżet Trybunału początkowo roczny, a od 2004 r. dwuletni, wynosi na lata 2005–2006 – 15,5 mln EURO. Jest on realizowany w oparciu o zasadę „zero wzrostu”. Press Release SEA/1810.

³⁷ *Ibidem*.

można dodać, że jak dotąd nie udało się zawrzeć porozumienia pomiędzy państwem siedziby a Trybunałem.

Trybunał utworzył izbę sporów dna morskiego złożoną z 11 sędziów, która prowadzi jurysdykcję w sprawach związanych z działalnością w międzynarodowym obszarze. Nadto posiada on izbę postępowania uproszczonego, izbę dla sporów dotyczących rybołówstwa oraz izbę dla sporów dotyczących środowiska morskiego. Jak dotąd Trybunał rozpatrzył dwanaście spraw dotyczących niezwłocznego zwolnienia statków oraz środków tymczasowych. Są to następujące sprawy: the M/V Saiga (Saint Vincent i Grenadyny przeciw Gwinei); the M/V Saiga nr 2 (Saint Vincent i Grenadyny przeciw Gwinei); sprawa (3 i 4) dotycząca połowów tuńczyka (Nowa Zelandia przeciw Japonii, Australia przeciw Japonii); sprawa „Camouco” (Panama przeciw Francji); sprawa „Monte Confurco” (Seszele przeciw Francji); sprawa dotycząca konserwacji i zrównoważonej eksploatacji zasobów ryby mieczowej na południowo-wschodnim Pacyfiku (Chile/Wspólnota Europejska); sprawa 8 – sprawa „Grand Prince” (Belize przeciw Francji); sprawa „Chaisiri Reefer 2” (Panama przeciw Jemenowi); sprawa Mont Plant (Irlandia przeciw Wielkiej Brytanii); sprawa „Wołga” (Rosja przeciw Francji) i sprawa 12 dotycząca odzyskiwania ładunku przez Singapur w cieśninie Johar i dookoła niej (Malezja przeciw Singapurowi).

W przyjmowanych rezolucjach Zgromadzenie Ogólne odnotowuje z satysfakcją wkład Trybunału w pokojowe załatwianie sporów zgodnie z częścią XV konwencji i podkreśla „ważną rolę i autorytet Trybunału w zakresie interpretacji i stosowania Konwencji i Porozumienia”.³⁸ Równocześnie jednak Zgromadzenie odnotowuje, że na 145 państw stron Konwencji tylko 38 złożyło deklarację dotyczącą wyboru procedury sądowej czy arbitrażowej zgodnie z artykułem 287, przy czym tylko 24 spośród nich wybrało Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza³⁹.

Polska nie złożyła takiej deklaracji, jednak trzy osoby: Janusz Symonides, Stanisław Pawlak i Maria Dragun-Gertner zostały zgłoszone na listę koncyliatorów i arbitrów⁴⁰. Z list tych wybiera się koncyliatorów i arbitrów przy odwołaniu się do procedury koncyliacyjnej i arbitrażowej przewidzianej w rozdziale XV Konwencji.

³⁸ Rezolucja przyjęta na 58 Sesji Zgromadzenia Ogólnego 58/240 z 23 grudnia 2003 r.

³⁹ Settlements of disputes mechanism. Recapitulative tables.
http://www.un.org/Depts/los/settlement_of_disputes/choice_procedures.htm.

⁴⁰ Lists of arbitrators and conciliators nominated under article 2 of annex V to the Convention.
http://www.un.org/Depts/los/settlement_of_disputes/conciliators_arbitrators.htm.

4.3. KOMISJA GRANIC SZELFU KONTYNENTALNEGO

Konwencja w artykule 76 wymaga, by państwa wysuwające roszczenia do szelfu kontynentalnego, rozciągającego się poza 200 milami od linii podstawowej, przedstawiały informację (zgłoszenie) o granicach szelfu komisji Granic Szelfu Kontynentalnego, utworzonej zgodnie z aneksem II. Komisja wydaje zalecenia państwom nadbrzeżnym w sprawach dotyczących ustanowienia tych granic. Po ich uwzględnieniu, granice ustanowione przez państwo nadbrzeżne nabierają ostatecznego i wiążącego charakteru.

Jak przewiduje aneks II⁴¹ Komisja składa się z 21 członków – obywateli państw stron konwencji, będących ekspertami w dziedzinie geologii, geofizyki lub hydrografii, którzy występują we własnym imieniu. Są oni wybierani na pięć lat na spotkaniu państw stron konwencji z należyтым uwzględnieniem sprawiedliwej reprezentacji geograficznej⁴². Komisja rozpatruje informacje, dane, materiały przedstawione przez państwa nadbrzeżne. Może też, na prośbę zainteresowanego państwa, udzielać porad naukowych i technicznych. Artykuł 4 aneksu stanowi, że zgłoszenie dotyczące granic wychodzących poza 200 mil winno być przedstawione Komisji w jak najkrótszym czasie, w każdym razie w ciągu dziesięciu lat od wejścia w życie konwencji w stosunku do tego państwa. Komisja wykonuje swe funkcje za pośrednictwem podkomisji złożonej z siedmiu członków, która przedstawia swe zalecenia Komisji. Są one zatwierdzane przez Komisję większością dwóch trzecich głosów. Stanowisko Komisji jest następnie komunikowane państwu, które dokonało zgłoszenia oraz Sekretarzowi Generalnemu Narodów Zjednoczonych.

Pierwszego wyboru Komisji dokonano w marcu 1997 r.⁴³, a jej pierwsza sesja odbyła się w czerwcu tego roku. Obecny skład został wybrany na kolejną, pięcioletnią kadencję podczas dwunastego spotkania państw stron konwencji w kwietniu 2002 r.⁴⁴. Weszło doń czterech ekspertów z krajów afrykańskich, sześciu z Azji, trzech z Europy Wschodniej, czterech z krajów Ameryki Łacińskiej i Karaibów oraz czterech z państw Europy Zachodniej. Polska nie jest reprezentowana wśród 21 ekspertów⁴⁵.

⁴¹ Aneks II w 9 artykule szczegółowo reguluje funkcje Komisji. Stanowi też, że pierwsze wybory do Komisji powinny odbyć się możliwie najszybciej i nie później niż w ciągu 18 miesięcy od daty wejścia w życie konwencji, na spotkaniu państw stron zwołanym przez Sekretarza Generalnego.

⁴² Państwo, które zgłosiło kandydaturę członka Komisji, pokrywa jego wydatki w czasie pełnienia przez niego obowiązków w Komisji.

⁴³ W czasie piątego spotkania państw stron zgodzono się, by dokonać wyboru w marcu 1997 r., później niż przewidywał to art. 2, by umożliwić wielu państwom zakończenie procesu ratyfikacji i uczestnictwo w wyborze Komisji.

⁴⁴ *Report of the Secretary-General, Oceans and the Law of the Sea, Doc.A/57/57/Add.1, s. 10.*

⁴⁵ W skład tej Komisji wchodzi: Hilal Mohamed Sultan Al-Azri (Oman), Alexandre Tagore Medeiros de Albuquerque (Brazylia), Osvaldo Pedro Astiz (Argentyna), Lawrence Folajimi Awosika (Nigeria), Samuel Sona Betah (Kamerun), Harald Brekke (Norwegia), Galo Carrera Hurtado (Meksyk),

Komisja odbyła, jak dotąd, trzynastę sesji, z których ostatnia miała miejsce w kwietniu 2004 roku. Większość z nich została poświęcona na opracowanie i przyjęcie podstawowych dokumentów regulujących sprawy proceduralne. W 1998 r. przyjęła ona zasady postępowania, a w 2001 r. – zasady rozpatrywania zgłoszeń państw nadbrzeżnych przez podkomisje. Istotnym dokumentem przyjętym w maju 1999 r. są naukowe i techniczne wytyczne, mające ułatwić państwom nadbrzeżnym przygotowanie informacji (zgłoszeń) dotyczących zewnętrznych granic ich szelfu kontynentalnego⁴⁶.

W grudniu 2001 r. Rosja przedstawiła zgłoszenie dotyczące granic szelfu kontynentalnego, proponowanych w obszarze środkowego Oceanu Arktycznego, Morza Barentsa, Beringa i Ochockiego. Informacje te zostały przedłożone wszystkim państwom członkom Narodów Zjednoczonych. Uwagi do nich zgłosiły Japonia, Dania, Kanada, Norwegia i Stany Zjednoczone. Komisja przekazała zgłoszenie podkomisji, która rozpatrywała je podczas dwóch spotkań w 2002 r. Zalecenia podkomisji zostały przedstawione Komisji w czerwcu 2002 r., która zatwierdziła je w drodze konsensusu. Zostały one przedstawione Rosji i Sekretarzowi Generalnemu ONZ⁴⁷. W maju 2004 r. kolejne, drugie zgłoszenie dotyczące zewnętrznych granic szelfu kontynentalnego, wychodzących poza 200 mil, przedstawiła Brazylia. Odnotowała ona, że konwencja weszła w życie dla niej 16 listopada 1994 r., co oznacza, iż dziesięcioletni termin przewidziany na przedstawienie zgłoszenia został przez nią dotrzymany. Sekretarz Generalny ONZ rozpoczął proces notyfikowania map przedstawionych przez Brazylię państwom członkowskim. Wstępne rozpatrywanie zgłoszenia rozpocznie się na czternastej sesji Komisji we wrześniu 2004 r. i będzie kontynuowane na dwutygodniowym spotkaniu podkomisji⁴⁸. Zakłada się, że w najbliższym czasie zgłoszenie przedstawi także Australia.

W odpowiedzi na notę słowną przesłaną przez Departament Spraw Oceanicznych i Prawa Morza do zainteresowanych państw nadbrzeżnych z zapytaniem, w jakim okresie czasu można się spodziewać przedstawienia przez nie zgłoszeń (informacji) dotyczących zewnętrznych granic szelfu, wychodzących poza 200 mil morskich od linii podstawowych, trzy państwa zapowiedziały, że uczynią to w ciągu trzech najbliższych lat. Irlandia zapowiedziała

Peter F. Croker (Irlandia) – Przewodniczący Komisji, Indurlall Fagoonee (Mauritius), Noel Newton St. Claver Francis (Jamajka), Mihai Silviu German (Rumunia), Abu Bakar Jaafar (Malezja), Mladen Juracić (Chorwacja), Yuri Borisovitch Kazmin (Rosja), Wenzheng Lu (Chiny), Yong-Ahn Park (Korea), Fernando Manuel Maia Pimentel (Portugalia), Philip Alexander Symonds (Australia), Kensaku Tamaki (Japonia), Naresh Kumar Thakur (Indie) i Yao Ubuena Woeledji (Togo).
www.un.org/Depts/clos_new/commission_2002elections.htm.

⁴⁶ *Commission on the Limits of the Continental Shelf*, Doc. 11 i Add. 1.

⁴⁷ Por. omówienie tych zaleceń w załączniku do sprawozdania Sekretarza Generalnego z 8 października 2002 r., Doc.A/57/57/Add.1, s. 9–10.

⁴⁸ *Commission on the Limits of the Continental Shelf (CLCS)*, Outer limits of the continental shelf beyond 200 nautical miles from the baselines: Submission by Brazil.
http://www.un.org/Depts/los/clcs_new/submission_bra.htm.

przedstawienie zgłoszenia w 2005 r., Pakistan w latach 2007–2008, a Sri Lanka w 2007 roku. Dwa inne państwa poinformowały, że proces przygotowywania zgłoszeń jest w toku, lecz nie mogą wskazać dokładnej daty jego przedstawienia.

Zdecydowana większość państw, których szelfy kontynentalne, zgodnie z konwencją, wychodzą poza 200 mil morskich, nie przedstawiła jednak zgłoszeń do Komisji w przewidzianym terminie, to jest w ciągu dziesięciu lat od wejścia w życie w stosunku do nich konwencji. Spowodowało to, iż spotkanie państw stron konwencji uzgodniło, że okres dziesięcioletni dla państw, które ratyfikowały konwencję przed majem 1999 r., a więc przed przyjęciem przez konwencję naukowych i technicznych wytycznych co do przygotowania zgłoszeń zewnętrznych granic szelfu kontynentalnego, liczyć się będzie od momentu ich przyjęcia, czyli od 13 maja 1999 r.⁴⁹.

5. KONWENCJA Z MONTEGO BAY A DALSZY ROZWÓJ I EWOLUCJA PRAWA MORZA

Przyjęcie i wejście w życie Konwencji o prawie morza nie zamyka i nie może zresztą zamknąć jego dalszego rozwoju i ewolucji. Mimo swego całościowego, integralnego charakteru, konwencja nie mogła uregulować wszystkich kwestii i problemów. Przykładowo można odnotować, że nie określa ona statusu morskich wód wewnętrznych, portów, wód historycznych czy wolności przelotu. Szereg postanowień ma ogólny charakter i wymaga bliższego sprecyzowania, jak choćby pojęcie rzeczywistej więzi, regionu czy nadwyżki.

Rozwój technologii i postęp naukowy poszerza wiedzę o środowisku morskim, stwarza też nowe możliwości korzystania z alternatywnych źródeł energii (różnice temperatur, zasolenie, fale), pozyskiwania wody pitnej (góry lodowe) i minerałów z wód morskich, czy też konstrukcji superportów i miast w strefach ekonomicznych i na morzu otwartym. Jednak rewolucja naukowo-techniczna, eksplozja demograficzna, presje ekonomiczne, konkurencja oraz patologie międzynarodowe stwarzają szereg zagrożeń i nowych wyzwań. Społeczność międzynarodowa stoi wobec takich pilnych i kompleksowych problemów, jak zapobieganie i zwalczanie aktów terroryzmu na morzu, proliferacja broni masowego rażenia⁵⁰, piractwo i działania wymierzone w bezpieczeństwo żeglugi⁵¹, a także wzrost działań zorganizowanej przestępczości

⁴⁹ Stanowisko to zostało uzasadnione tym, że do przyjęcia wytycznych państwa nadbrzeżne nie były poinformowane, w jaki sposób zgłoszenia (informacje) powinny być przygotowane. United Nations, Press Release SEA/1708.

⁵⁰ Wiele działań związanych z inicjatywą prezydenta G. Busha zgłoszoną w Krakowie w maju 2003 r. przewiduje zastosowanie przez uczestniczące w niej państwa środków w celu zwalczania przemytu broni masowego rażenia na morzach i oceanach.

⁵¹ Liczba wypadków piractwa i rozboju przeciwko statkom od 1984 r. wzrosła do 3041. Tylko w 2003 r. zanotowano 445 takich aktów w porównaniu do 370 w 2002 r.

na morzu, która obok handlu narkotykami w coraz większym stopniu obejmuje przemysł ludzi i handel żywym towarem⁵².

Zwiększa się zagrożenie i degradacja środowiska morskiego, przy czym obok zanieczyszczeń ze statków, rośnie zanieczyszczenie z lądu, które obecnie w 80 procentach jest odpowiedzialne za zanieczyszczenia mórz i oceanów⁵³. Powstaje niebezpieczeństwo, że zdolności regeneracji i samooczyszczania się wód morskich mogą być przekroczone z uwagi na szybko rosnącą ilość szkodliwych substancji. Pochodzą one ze ścieków komunalnych, rolniczych, a także przemysłowych, wprowadzając do środowiska morskiego ciężkie metale, odpady, substancje radioaktywne oraz inwazyjne, szkodliwe organizmy. Równowaga wielu ekosystemów jest już zachwiana⁵⁴. Należy również dodać, że istotnym problemem staje się niewystarczająca zdolność państw nadbrzeżnych oraz państw wygodnej (grzecznościowej) bandery do zapewnienia respektowania przepisów wynikających z konwencji z Montego Bay i innych umów międzynarodowych. Stąd też podnoszenie tej zdolności (*capacity building*) jest ważnym kierunkiem działań systemu Narodów Zjednoczonych.

Czy konwencja z Montego Bay, a szerzej nawet, czy system Narodów Zjednoczonych, dysponują mechanizmami i środkami pozwalającymi z jednej strony zwiększyć skuteczność obowiązujących już norm prawnych, a z drugiej zapewnić dalszy rozwój prawa morza i jego dostosowanie do nowych wyzwań. Czy istnieje możliwość wprowadzenia poprawek i zmian. W artykule 312 konwencja daje stronom możliwość, po upływie dziesięciu lat od jej wejścia w życie, zaproponowania poprawek i przewiduje zwołanie przez Sekretarza Generalnego konferencji w tej sprawie. Z kolei artykuł 313 pozwala na przyjmowanie poprawek według uproszczonej procedury. Nie wydaje się jednak, by obecnie istniała potrzeba i chęć wprowadzania zmian do konwencji. Dalsza konsolidacja prawa morza i jego ewolucja odbywać się będzie tak jak dotąd, poprzez przyjmowanie umów międzynarodowych, standardów i zaleceń w ramach współpracy w takich organizacjach międzynarodowych, jak IMO, FAO, MOP, UNEP czy nawet UNESCO⁵⁵.

Konwencja w szeregu postanowieniach zobowiązuje zresztą państwa do współpracy z kompetentnymi organizacjami międzynarodowymi. Artykuł 22

⁵² W tym kontekście należy odnotować wejście w życie we wrześniu 2003 r. konwencji Narodów Zjednoczonych przeciwko transnarodowej zorganizowanej przestępczości. Wśród jej trzech protokołów znajduje się protokół przeciwko przemytowi migrantów morzem, lądem i powietrzem.

⁵³ Obszary przybrzeżne są szczególnie zagrożone, gdyż połowa ludności świata żyje w odległości do 100 km od wybrzeża. Jak się ocenia, w 2025 r. liczba ta wzrośnie do 75%.

⁵⁴ Przykładem degradacji środowiska morskiego może być sytuacja raf koralowych, które w 27% są obecnie zagrożone zniszczeniem, z uwagi na działalność ludzką i zmiany klimatyczne. Istnieje też niebezpieczeństwo, że zostaną one zniszczone w 50–60% do 2030 r.

⁵⁵ Ponieważ konwencja z Montego Bay w artykule 303 nie regulowała szczegółowo kwestii ochrony obiektów archeologicznych, UNESCO przyjęła 2 listopada 2001 r. konwencję w sprawie ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego. Por. J. Symonides, *Międzynarodowa ochrona podwodnego dziedzictwa kulturowego*, *Stosunki Międzynarodowe*, 2003, nr 1–2, s. 51 i nast.

wymaga, by państwa nadbrzeżne przy wyznaczaniu szlaków morskich i określaniu systemów rozgraniczania ruchu, uwzględniały zalecenia właściwej organizacji międzynarodowej. Podobnie artykuł 41 zobowiązuje państwa położone nad cieśninami, by przed wyznaczeniem lub zmianą szlaków morskich przedstawiały swe propozycje właściwej organizacji międzynarodowej dla ich zatwierdzenia. Identyczny wymóg sformułowany jest w artykule 53 w odniesieniu do państw archipelagowych. Uczestnictwo organizacji międzynarodowych jest przewidziane również w ustanowieniu globalnych i regionalnych norm, standardów i zalecanych metod postępowania oraz procedur dla zapobiegania, zmniejszenia i kontroli zanieczyszczeń środowiska morskiego⁵⁶. Możliwością uwzględniania nowych wyzwań dysponuje w odniesieniu do obszaru międzynarodowego także Organizacja Dna Morskiego.

Należy także pamiętać, że kwestie związane z konwencją z Montego Bay wchodzą w zakres kompetencji i są przedmiotem zainteresowania wielu organów Organizacji Narodów Zjednoczonych. I tak Sekretarz Generalny jest depozytariuszem konwencji. Zwołuje on spotkania państw stron. Ma także obowiązek składania sprawozdań na temat problemów o charakterze ogólnym, jakie powstały w związku z konwencją⁵⁷. Sprawozdania te są przedmiotem dyskusji na kolejnych sesjach Zgromadzenia Ogólnego, które przyjmuje rezolucje dotyczące różnych problemów związanych z implementacją konwencji. Dyskusja na Zgromadzeniu Ogólnym poprzedzona jest od 2000 r. otwartym, nieformalnym procesem konsultacyjnym w Nowym Jorku, w którym mogą uczestniczyć wszystkie państwa członkowskie. Piąte spotkanie w ramach tego procesu odbyło się w czerwcu 2004 r. i poświęcone było nowemu, zrównoważonemu korzystaniu z Oceanu Światowego.

Istotną rolę w działaniach związanych z konwencją odgrywa w Sekretariacie ONZ Departament spraw oceanicznych i prawa morza. Obsługuje on spotkania państw stron, uczestniczy w przygotowywaniu sprawozdań Sekretarza Generalnego. Departament monitoruje wszystkie działania związane z konwencją, gromadzi informacje, doradza, służy pomocą państwom członkowskim. Działa na rzecz powszechnej akceptacji i lepszego zrozumienia konwencji.

W konkluzji można stwierdzić, że istniejące w ONZ mechanizmy i organy służą zwiększeniu skuteczności konwencji, jej uniwersalizacji. Umożliwiają też pogłębianie refleksji nad wszystkimi nowymi problemami Oceanu Światowego i w konsekwencji sprzyjają dalszemu rozwojowi i ewolucji prawa morza.

⁵⁶ Artykuły 207, 208, 209, 211, 212, 213, 216 i 217. Konwencja przewiduje również udział subregionalnych i regionalnych organizacji rybołówczych w ochronie i gospodarowaniu żywymi zasobami w strefach ekonomicznych i na morzu otwartym.

⁵⁷ Kompetencje i obowiązki Sekretarza Generalnego formułuje artykuł 319.

* * *

Kiedy na 59 sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ w dyskusji dotyczącej punktu – oceany i prawo morza – państwa członkowskie będą odnotowywać dziesiątą rocznicę konwencji z Montego Bay, zapewne z satysfakcją będą podkreślać jej ogromne znaczenie, stwierdzać, że jest ona konstytucją, podstawą ładu prawnomiędzynarodowego, pokoju i bezpieczeństwa na morzach i oceanach. Będą też wskazywać na konieczność dalszego rozwoju współpracy międzynarodowej w ramach systemu ONZ i potrzebę koordynacji całościowych działań, mających na celu zapobieganie oraz zwalczanie zagrożeń oraz podejmowanie nowych wyzwań, co nieuchronnie prowadzić musi do dalszego rozwoju i ewolucji międzynarodowego prawa morza. Ten proces, którego podstawą musi być konwencja z Montego Bay, z pewnością będzie towarzyszyć społeczności międzynarodowej w następnych dziesięcioleciach.

CONSTITUTION FOR THE OCEANS – REFLECTIONS
ON THE TENTH ANNIVERSARY OF THE ENTRY
INTO FORCE OF THE CONVENTION ON THE LAW
OF THE SEA

(Summary)

On 16 November 2004 international community will commemorate the tenth anniversary of the entry into force of the Montego Bay Convention. The number of parties to the Convention currently stands at 145. This represents considerable progress towards universality. Ten years after its entry into force state practice has shown a strong adherence to its principles and norms. The Convention established the International Seabed Authority, the International Tribunal of the Law of the Sea and the Commission on the Limits of the Continental Shelf. The law of the sea is at present challenged by new urgent and complex problems such as terrorism, piracy, organized crime, overfishing and degradation of the marine environment. It articulates the need of evolution and accomodation to the changing realities and interests. Nevertheless, whatever emerging issues the international community will face in the future, the Convention will provide the necessary legal framework for the steady evolution of the law of the sea.